

PAPER

O‘QUVCHILARDAGI DIRIJORLIK HOLATI VA ULARNI O‘ZLASHTIRISH

Yuldasheva Nozimaxon Ja’far qizi^{1,*}

¹O‘zbekiston davlat konservatoriyasi huzuridagi Botir Zokirov nomidagi Milliy estrada san’ati instituti
2-bosqich magistr talabasi “Estrada orkestr dirijorligi” kafedrasini Ilmiy rahbar: Professor Umarov.Sh.A

* yuldasheva@gmail.com

Abstract

Mazkur maqolada o‘quvchilarda dirijyorlik holatini — ya’ni boshqaruv, yetakchilik va muvofiqlashtirish ko‘nikmalarini shakllantirishning o‘ziga xos jihatlari hamda uning psixologik-pedagogik asoslari yoritiladi. Shuningdek, o‘quv jarayonida ushbu ko‘nikmalarni rivojlantirishning samarali usullari, jumladan, amaliy mashg‘ulotlar, guruhli ish va interfaol yondashuvlarning ahamiyati tahlil qilinadi. Maqolada o‘quvchilarning mustaqillik, mas’uliyat va kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirish orqali ularning dirijyorlik salohiyatini oshirish yo‘llari ko‘rsatilib, natijalar ta’lim jarayonini takomillashtirish va yetakchilik sifatlarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Key words: dirijyorlik holati, o‘quvchilar, yetakchilik, boshqaruv ko‘nikmalari, pedagogik yondashuv, psixologik omillar, interfaol usullar, guruh ishi, kommunikativ kompetensiya, o‘zlashtirish jarayoni.

Dirijyorlik bugungi kunda musiqiy faoliyatning eng noyob, jonli va ijtimoiy ahamiyatga ega shakllaridan biridir. U uzoq va murakkab rivojlanish davrni boshdan kechirdi, ammo amaliyotchilarning pedagogik tayyorgarligi doirasida shaxsiy va professional musiqiy fazilatlarining murakkab to‘plamini ochib berdi. Dirijyorlik pedagogik fan sifatida, bu sohada mutaxassisdan nafaqat ajoyib eshitish, ritm va uslub tuyg‘usi, balki musiqiy xotira va musiqa nazariyasi va amaliyoti haqida keng bilim ega

bo‘lishni talab qiladi. Shunday qilib, zamonaviy dirijyor ham ushbu sohada mutaxassis bo‘lib, o‘ziga xos musiqiy, ilmiy va badiiy tarixiy bilim ega bo‘lishi, ham qat’iyatli, kuchli xarakterga, ichki yuksalish, boshqaruv va tashkiliy ko‘nikmalarga, iroda va mustaqillikka ega bo‘lishi kerak. Bundan tashqari, shuni ta’kidlash kerakki, hech bir mahalliy orkestr barcha musiqachilar uchun yo‘nalishni belgilay oladigan va turli sohalarda tezda qaror qabul qila oladigan rahbar, dirijyorsiz yashay olmaydi.

Compiled on: April 15, 2026.

Copyright: ©2026 by the authors. Submitted to Advances in Science and Humanities for possible open access publication under the terms and conditions of the [Creative Commons Attribution \(CC BY\) 4.0 license](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Musiqaning jamoaviy ijrosini boshqarish — bu dirijyor faoliyatining eng muhim jihatlaridan biri bo'lib, u ko'p bosqichli va murakkab jarayonni o'z ichiga oladi. Ushbu jarayonda dirijyor o'zining individual musiqiy g'oyalari va badiiy niyatlarini ijrochi jamoaga hissiy jihatdan boy, o'ziga xos dirijyorlik imo-ishoralari orqali yetkazadi.

Shu bilan birga, bugungi kunda dirijyorlik faoliyati ijodiy, intellektual va psixologik yo'nalishlarning uyg'unligi bilan tavsiflanadi. Bu esa uning serqirra va murakkab tabiatga ega ekanligini ko'rsatadi. Zero, dirijyorlik musiqiy ijro san'atining eng murakkab shakllaridan biri sifatida aynan shu o'ziga xos sifatlar — chuqur tafakkur, nozik his etish va kuchli boshqaruv mahoratini talab etadi.

Pedagogika oliy o'quv yurtlari va ixtisoslashtirilgan musiqa va san'at maktablarida dirijorlik sinfidagi ta'limiy maqsadlar faqatgina dirijor kadrlarni tayyorlashdan iborat bo'lib qolmay, balki bolalar bilan ishlay oladigan, ularni musiqa san'ati, qo'shiq ijrochiligiga qiziqтира oladigan, vokal, xor ishlarini biladigan o'qituvchilarni tayyorlashdir. Mashg'ulotlar davomida o'quvchi faqatgina dirijor bo'lib emas, uning psixologik-pedagogik mahorati ham shakllanib boradi. O'qituvchi bo'lgach, u asar ijrosi jarayonida mashg'ulotga yaxshi ta'sirchan kayfiyat bera olishi bilan birga o'quvchilarga ularni o'rab turgan muhitdagi musiqa mazmunin to'g'ri baholash va shunga munosib mazmundor kuylashga o'rgatadi. O'qituvchilarga xos bo'lgan e'tibor, kuzatuvchanlik, tafakkur, mustaqillik kabi sifatlarni tarbiyalashda "dirijorlik" sinflari katta imkoniyatga ega. Maktab o'qituvchisining o'quvchilar oldidagi badiiy ijrochilik, ijroni boshqarish, tashkil etishdagi bosh vazifasi o'quv materialiga maxsus va ijodiy yondashishni talab etadi. Bu esa dirijorlik darslari mazmunini dirijorning musiqa o'qituvchisi sifatida kelajakdagi kasbiy faoliyatidan kelib chiqishini anglatadi.

o'qituvchilarda dirijorlik holatini o'zlashtirish faoliyatiga tayyorgarligida yana bir jihat, bu san'atni anglashga o'rgatish, bu asarni g'oyaviy-badiiy mazmunini mustaqil ravishda ochib bera olish ko'nikmasini anglatadi. Nota matnini vokal o'zlashtirish tovush balandligi, ritm, tembr, nafas kabilar asarni ishlash jarayonida ya'ni

ijrochiligida— dirijorning doimo diqqat markazida bo'lishi lozim.

Dirijorlik fani o'qitilishida yana bir pedagogik vazifalardan biri bu bo'lg'usi o'qituvchining dirijorlik texnikasi, dirijorlik postanovkasi va manual (qo'l) texnikasini yaxshi o'zlashtirishga erishishi hisoblanadi. Dirijorlik mahoratlari turli turlicha bo'ladi, ya'ni ba'zilarda harakatlar yengil, erkin, ortiqcha zo'riqishsiz, ayrimlarida esa harakatlar qiyinchilik bilan, katta kuch bilan og'ir kechadi.

Musiqiy g'oyani anglash va uni dirijorlik harakatlari bilan gavdalantirish bu dirijorlik jarayonini bir qismi bo'lib, bir tomondan dirijorning ichki eshitishini dirijorlik harakatlariga mos holda o'rnatish bo'lsa, ikkinchi tomondan haqiqiy ovozning ohangning dirijor harakatlari bilan mos kelishidir.

Dirijorlik sinfida olib boriladigan mashg'ulotlarda o'quvchilarni dirijorlik faoliyatiga tayyorlash mazmuni bir qator talablarni shart qilib qo'yadi.

Bular:

- Musiqaviy-mazmun va ma'noga erishish vositalari orqali asarning g'oyaviy-badiiy mazmunini ochib berish malakalarini egallashga oid ishlar;

- Muallif (shoir va bastakor) fikrini musiqiy ijrochilik davomida tushungan holda talqin eta olish;

- Partiturani o'rganish davomida vokal-intanatsion o'zlashtirishda asarlarni ichki tuygu bilan his etish malakalarini egallash;

- Fortepianoda ovoz yo'llari va partiturani ijro etish;

- Repitetsiya jarayonini to'g'ri rejalashtirishda voka-xor ishlarini to'g'ri qo'llash;

- Turli davrga oid va turli uslubdagi asarlarni organish va zamonaiy asarlarni tushunish, farqli jihatlarini anglash, o'z shaxsiy asarlar repertuarini boyitib borish, asar aranjirovkasi, qayta ishlash bo'yicha zarur bilim va malakalarni egallashi;

- Dirijorlik texnikasini asarning badiiy obrazini berish vositasi sifatida egallash va asar ijrosini boshqarish malakalarini tarkib toptirish. Psixologik (o'ziga ishonchsizlik, qo'rquvi), bunday muammolar o'quvchining bevosita kasbiy faoliyatidan oldingi ta'lim dasturi doirasida o'z

vaqtda tashxis qo'yilishi va hal qilinishi kerak. Ularning sabablari asosan profil materialining past darajada o'zlashtirilishi bilan bog'liq bo'lib, uni o'qituvchi motivatsiya va qulay o'quv rejasini yaratish orqali tuzatishi kerak; o'quvchi musiqiy (rivojlanmagan musiqiylik yoki "musiqaga hissiy javob berish", musiqiy quloq, musiqiy xotira va boshqalarning yo'qligi).

Bu yerda o'qitish o'quvchining tabaqalashtirilgan idrokini, uning individual musiqiy qobiliyatlarini, estetik didini va kompetensiya tizimini rivojlantirishga qaratilgan bo'lishi kerak, ular birgalikda kasbiy tayyorgarlik natijasini tashkil qiladi. Dirijyorlikni o'qitish jarayoni haqida gapirganda, talabaning umumiy insoniy va maxsus musiqiy tajribasida uning shaxsiy xususiyatlarini hisobga olgan holda amalga oshirilgan. O'quvchilarda dirijyorlik holati" deganda, asosan musiqa ta'limida (xor yoki ansambl mashg'ulotlarida) o'quvchining dirijyor kabi o'zini tutishi, jamoani boshqarishga tayyorligi va ichki musiqiy nazorat holati tushuniladi. Demak o'quvchilar bilan dirijyorlik qoidalarini o'rganishda yuqorida aytib o'tilgan holatlarga ahamiyat beramiz. Dirijyorlik apparatini shakllantirishda; bosh, gavda, qo'l, oyoq, elka, bilak, panja, holat harakatlarini yaxshi o'zlashtirish lozim.

O'quvchilar dirijyorlik darslariga kelganda dirijyorlik imo-ishoralardan habardor bo'ladi, bu keyinchalik dirijyorlik texnikasini o'zlashtirishda qo'l keladi. Ikkinchidan, o'quvchining o'rgangan bilimida defektlar bo'ladigan bo'lsa undan qutilish qiyin bo'ladi. Ularni ko'rsatish mobaynida sxemaning noaniqligi, jestlarning aniq nuqtalari sezilmaydi va quruq ijodiy mazmun ko'rinmaydi. Yana shuni aytish joizki, darslar mobaynida texnika ustida ishlab borish jarayonida musiqani his qilib mashq qilmasa, ushbu mashqlar faqatgina gimnastika qilgan bilan barobar bo'ladi. O'quvchilarga albatta mashqlar yordamida musiqani his etish bilan birga dirijyorlik texnikasiga erishish kerak. Ushbu jarayondan oldin qo'llar postanovkasini qo'yishda musiqasiz, ya'ni qo'llar postanovkasini alohida ko'rib chiqish kerak. Dirijyorlikda asosiysi o'quvchining gavdasini to'g'ri tutishi, uning uchun ko'proq oynaga qarab qaddi-qomatini to'g'ri, tik turishini, yelkarni erkin, egilib bukilmadan turishi darkor. Tana

korpusi tortilgan, erkin faolligini, qat'iyatligini, hozirjavobliligini ko'rsata olishi lozim. Dirijyorlik paytida ushbu holat saqlanib qolgan va noqulay holatda bo'lmasligi darkor. O'quvchi, bunday holatlarda oyna oldida ko'proq mashqlar bajarsa va to'g'riligiga erishishi mumkin.

Umuman, dirijyorning butun tashqi ko'rinishi estetikaga asoslanishi kerak: tana tabiiy holatda, ko'krak qafasi kerilgan, yelkalar to'g'rilangan bo'lmog'i lozim. Shuningdek dirijyor hech qachon qaddini bukib turmasligi darkor. Tananing holati dirijyorning nafas olishiga ham ta'sir etadi. Yelka va butun tana shunday holatda bo'lishi kerakki, dirijyorni erkin nafas olishiga halaqit qilinmasligi kerak. Dirijyorning nafas olishi shu sababdan tabiiy bo'lishi kerakki, u butun musiqa va uning qismlarini nafasi bilan bog'laydi. Shu bois ham "dirijyor musiqa bilan birga nafas oladi" degan ajoyib ibora bor. Dirijyorning nafas olishi qo'shiqchilar va sozandalar nafasi bilan ham tabiiy ravishda bog'lanadi. Dirijyorning butun vujudi doimo orkestrning har bir a'zosi va qolaversa, tinglovchilarning diqqat markazida bo'lishini inobatga olgan holda u o'zini hamisha nazorat qilib turishi, ortiqcha harakatlar qilmasligi lozim. Dirijyorning butun diqqat e'tibori orkestrga qaratilib, uning harakatlari aniq, ishonchli va ayni paytda o'sha-ro'parasidagi orkestrga ko'maklashishga yo'naltirilgan bo'lishi shart. Dirijyorlik holati — bu o'quvchining musiqa ijrosini ongli ravishda his qilib, uni ichki eshitish, tana harakati va diqqat orqali boshqarishga tayyor holatidir.

Dirijyorlik holati — o'quvchining musiqa ijrosini ongli ravishda boshqarishga tayyorligi bo'lsa, uni o'zlashtirish — shu holatni mashq va tajriba orqali shakllantirish jarayonidir. Ya'ni bu nafaqat bilim, balki amalda qo'llaniladigan ijodiy va boshqaruv ko'nikmasi hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, dirijyorlik san'ati bugungi kunda musiqiy faoliyatning eng murakkab, serqirra va ijtimoiy ahamiyatga ega yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. U uzoq tarixiy rivojlanish jarayonida nafaqat ijrochilik, balki boshqaruv, pedagogika va psixologiya bilan uzviy bog'langan mustaqil soha sifatida shakllandi. Zamonaviy dirijyor keng qamrovli bilimga ega bo'lishi, ya'ni musiqiy nazariya va amaliyotni mukammal

bilishi, rivojlangan eshitish qobiliyati, ritm va uslubni chuqur his eta olishi bilan birga, kuchli xarakter, iroda, mustaqillik hamda tashkilotchilik mahoratiga ega bo'lishi zarur.

Maqolada ta'kidlanganidek, dirijyorlik faoliyatining asosiy mazmuni jamoaviy ijroni boshqarishdan iborat bo'lib, bu jarayon dirijyorning ichki musiqiy tasavvuri, badiiy g'oyalari va hissiy kechinmalarini aniq va ifodali imo-ishoralar orqali ijrochilarga yetkazishni talab qiladi. Shu bois dirijyorlik nafaqat texnik ko'nikmalar majmui, balki ijodiy, intellektual va psixologik jarayonlarning uyg'unlashuvidir.

Pedagogik nuqtai nazardan, dirijyorlik ta'limi faqat professional dirijyorlarni tayyorlash bilan cheklanmaydi, balki musiqa o'qituvchilarini har tomonlama rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu jarayonda o'quvchilarda dirijyorlik holatini shakllantirish muhim o'rin tutadi. Ya'ni o'quvchi musiqa ijrosini ichki eshitish, ritmik his qilish, diqqatni boshqarish va tana harakatlari orqali ifodalashga o'rganadi. Shu bilan birga, u jamoani boshqarish, musiqiy asarning g'oyaviy-badiiy mazmunini anglash va uni ijro jarayonida to'g'ri talqin etish ko'nikmalarini egallaydi.

Dirijyorlik holatini o'zlashtirish esa murakkab va bosqichma-bosqich amalga oshadigan jarayon bo'lib, bunda dirijyorlik apparati (gavda, qo'l, yelka, bilak va panja harakatlari), nafas olish, qomatni to'g'ri tutish, jestlarning aniqligi va erkinligi muhim ahamiyat kasb etadi. Mashg'ulotlar davomida texnika va musiqiy his uyg'un holda rivojlantirilmasa, dirijyorlik faqat mexanik harakatga aylanib qolishi mumkin. Bundan tashqari, o'quvchilarning psixologik holati — o'ziga ishonch, sahnadagi erkinlik, qo'rquvni yenga olish kabi jihatlar ham dirijyorlikni o'zlashtirishda muhim omil hisoblanadi. O'qituvchi bu jarayonda individual yondashuv asosida o'quvchilarning musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirishi, ularni motivatsiya qilishi va ijodiy fikrlashga yo'naltirishi zarur.

Umuman olganda, o'quvchilarda dirijyorlik holatini shakllantirish va uni o'zlashtirish — bu nafaqat bilim berish, balki amaliy, ijodiy va boshqaruv ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan murakkab pedagogik jarayon hisoblanadi. Ushbu jarayon natijasida kelajakdagi

musiqa o'qituvchilari professional jihatdan yetuk, estetik didga ega, ijodkor va jamoani boshqara oladigan mutaxassis sifatida shakllanadi.

References

1. доцент Карасанов Руслан Нюсретович ГБОУ-УВО «Крымский университет культуры, искусств и туризма» (г. Симферополь)
2. Azamat Rajabov « TA'LIM JARAYONIDA TALABALARNI DIRIJORLIK FAOLIYATIGA TAYYORLASH MAZMUNI » CENTRAL ASIAN RESEARCH JOURNAL FOR INTERDISCIPLINARY STUDIES 44 (CARJIS) ilmiy jurnali
3. L.Yu. Potamanova, N.S. Reneva // Kollokvium-jurnal. - 2019. - y. 22 (46).
4. Raimova Dilfuza Mahammadsoliyevna DIRIJORLIK, o'quv qo'llanma. Andijon -2020
5. Glinskiy M. Dirijyorlik san'ati tarixi bo'yicha insholar, / M. Glinskiy // "Musiqiy zamondosh". - 1916. 3. Potamanova L.Yu., Reneva N.S. Xorda